

Pomogáts Béla

Faludy György kilencven esztendeje

1.

Faludy György egy alkalommal arról beszélt, hogy tizenhat éves korában olvasta Camille Flammarion, múlt századi francia csillagásznak egyik könyvét. Ez a munka a huszadik század kivételes csillagászati eseményeit jelentette be a többi között. Eszerint teljes napfogyatkozásra 1944-ben az Ausztráliától nyugatra fekvő Új Kaledóniában, teljes holdfogyatkozásra pedig 1968-ban az Egyesült Államokban Boston és Baltimore körzetében lehet számítani. Faludy mindkét eseménynél jelen volt: 1944-ben mint a Japán ellen harcoló amerikai hadsereg önkéntese, 1968-ban pedig mint egy amerikai egyetem vendégprofesszora.

Életének menete mindig rendkívüli események és baljós csillagzatok vonzásában haladt, az igazi alkotó nyugalmat, amelyre fiatal költőként egykoron vágyott, talán csak második amerikai emigrációjában, majd végleges hazatérése után sikerült megszereznie. Máskülönb szüntelen üldöztetés és menekülés volt a sorsa: zaklatott életpályája során négy kontinensen is megfordult: Európán kívül Afrikában, Észak-Amerikában és Óceániában, Budapesten kívül huzamosabb időt töltött el Bécsben, Párizsban, Londonban, Firenzében, Málta szigetén, New Yorkban és Torontóban, emellett a kistarcsai és a recski kényszermunkatáborban, az Egyesült Államok hadseregében, volt újságíró, egyetemi tanár és munkanélküli, szembefordult a huszadik század mindkét totalitárius diktatúrájával: a fasizmussal és a kommunizmussal. Ha a modern magyar költészetnek van Odysseusa, az minden bizonnyal ő, aki nemcsak a messze tengereket járta be, hanem a huszadik századi történelem mitológikus szörnyetegeivel is találkozott. Nemsokára ünnepli kilencvenedik születésnapját, szinte mindent látott, mindent megtapasztalt, amit a mögöttünk lévő kaotikus és kegyetlen évszázad hozott.

Mindig nyugtalanságok üzték, talán csak a régi magyar költészet nevezetes egyéniségei, például egy Balassi Bálint, éltek meg hozzá hasonló kalandos életet. Mindig az európai kultúra és a szabadelvű tradíciók vigyázó őrszemének a küldetését vállalta, akinek egy végső bomlás előtt álló világ veszendő értékeit kell megmentenie a pusztulás elől. A veszélyeztetettségnek ez a szorongató érzése természetesen nemcsak az ő költészetében kapott hangot, hanem egész nemzedékénél, így Radnóti Miklós, Vas István, Weöres Sándor és Jékely Zoltán lírájában. Ez a nemzedék, amelyet a modern magyar költészet „harmadik generációjának” nevez az irodalomtörténet-írás, mind nyugtalanabb szívvel figyelte a Magyarország és Európa egén feltűnő sötét jeleket, és legalább az európai kultúra nagy eszményeit próbálta a nehéz időkön átmenteni.

Faludy György írói és közéleti tevékenységét mindig lázadó, protestáló szenvedély vezérelte. Impulzív és harcos egyéniségnek született, és ha nosztalgikus érzéssel gondolt is vissza ifjúságának békés és varázslatos élményeire (a harmincas évek első felére), mindenekelőtt a küzdelmet választotta: a lassan mindent megrontó és elpusztító újkori barbárság ellen akart küzdeni, természetesen egy szabad szellem fegyvereivel. A szellemi ellenállás eredendően a két világháború közötti korszak hívószava volt, valójában azonban a véres huszadik század második felében is érvényes maradt, mint egyetlen hiteles (és távlatosan eredményesnek bizonyult) szellemi stratégia. Faludy György ennek a szellemi ellenállásnak volt a költője és közéleti harcosa.

2.

Faludy György 1910. szeptember 22-én született Budapesten, értelmiségi családban, édesapja vegyész, a felsőfokú ipariskola tanára volt. Rokonai éltek a Felvidéken, Zsolna környékén, gyermekkorában, mint erről Pokolbeli víg napjaim című önéletrajzában beszámolt, emlékezetes élményeket kapott a hegyvidéki falusi tájtól, ahol nagyapja vendégfogadója és kocsmája volt. Családjához tartozott az Egyesült Államokban világhírnevet szerzett fizikus: Szilárd Leó. 1928-ban a budapesti Evangélikus Főgimnáziumban tett érettségi vizsgát, majd egy hónapot Firenzében töltött. 1928-1930-ban a bécsi, 1930-1931-ben a berlini, 1931-1932-ben a párizsi, végül 1933-1934-ben a grazi egyetemen tanult. Széles körű európai tájékozottságra tett szert, több nyugati nyelvet is elsajátított. 1933-1934-ben katonai szolgálatot teljesített, zászlósi rangot kapott, ezt később megvonták tőle. Első versei a harmincas évek elején a Dénes Béla által szerkesztett Független Szemlében és a Magyar Hírlap című napilapban jelentek meg. 1938-ban a Officina Kiadó gondozásában látott napvilágot A pompeji strázsa című első verseskötete.

Az ifjúkori zsengek után a fiatal Faludy György költészetére érezhetően Villon balladái, illetve Bertolt Brecht Villon-átköltései, Heine dalai és Erich Kästner modern ihletésű balladái hatottak. Vagyis nem csupán saját világképét, saját érzésvilágát fejezte ki nevezetes Villon-tolmácsolásaiban, hanem az általa értelmezett Villon mutatott irányt az ő személyes költői mondanivalója számára. Ennek a személyességét és a szerepkeresést egyaránt kifejező lírai magatartásnak első beszédes példája a Ballada F. Gy. egyetlen szerelméről című négy részre osztott költemény, amely már mindenképpen magán viseli az érett Faludy-költészet jeleit. A szerelmi emlékek balladisztikus felelevenítése nyomán született költemény négy nőalakot és négy szerelmi kalandot idéz fel, az első három beteljesült, éppen ezért könnyen befejezhető, sőt némiképp elfeledhető élmény, az utolsó viszont beteljesületlen, ezért fájdalmas és felejthetetlen. A rendkívül plasztikusan, a maguk erotikus emléképeiben igen konkrét módon elbeszél szerelmi történetek magukon viselik Faludy költészetének egyéni karakterét, így a chansonszerű előadásmódot, a kendőzetlen érzékiséget, és megalkotják azt a lírai hőst, aki valójában Faludy költői pályájának első évtizedeiben a versek állandó lírai szereplője lesz. Ez a lírai hős a pikareszk műfaj alakjaival tart rokonságot, maszkok nélkül jelenik meg az olvasó előtt, és nyíltan mutatja be a költő életének eseményeit.

A szerelmi balladában Faludy György költészetének két jellegzetes karakterjegye is megjelenik. Az első a műveltséganyag, és ennek vitalista értelmezése, amely során a filozófiai, az irodalmi és a művészeti élmények minduntalan összeszövődnek a személyes tapasztalatokkal, mi több, az erotikával. Például ezekben a többször is idézett híres sorokban: „Ez a szerelem is éppen / úgy kezdődik, mint minden szerelem: / most két hétig Einsteinról beszélsz nekem / és két hét múlva lefekszel velem.” A másik jellegzetes lírai karakterjegyet az érzékletes, nem egyszer expresszív szóképek, hasonlatok alkotják, például: „haja oly szőke volt, hogy meggyújthatták volna rajta / a firenzei dóm összes gyertyáit”, vagy: „rászegezte kihívó szemét, / mely olyan kék volt, mintha a sarkában / egy ibolyát préseltek volna szét”. Ezek az erőteljes színélményekre alapozott hasonlatok a későromantikus költészet hatására vallanak, ezt mutatja különben a ballada dallamának alakítása, strófaszerkezete, költői eszköztára is, mi több, maga a ballada műfaja.

A korai versek egy tekintélyes része szerepvers, a költő ilyenkor régi jelmezekbe: Michelangelo, egy ógörög halász, Pontius Pilatus egy barátja, Walafridus Strabo, a kilencedik században élt Szent Gallen-i apát, az olasz reneszánsz író: Pietro Aretino, vagy éppen

Casanova egy bajor szeretője jelmezébe öltözött beszél el egy-egy anekdotát, fejezi ki azt a fiatalos világképet, amelynek a szabadság- és kalandvágy szabja meg a karakterét. A szerepversek általában romantikus vonásokkal rajzolnak meg különleges, nem egyszer különc arcokat, ez történik a verses portrékban is, ezeket többnyire bizonyos társadalmi vagy politikai kritika hatja át. Így a Ballada Nulla Károly életéről című versben, amely a kispolgári filiszter tartalom és értelem nélküli életéről adott satirikus beszámolót, illetve a Csilléry Andrásnak című verses pamfletben, amely az akkor közismert szélsőjobboldali politikust támadta (Faludy önéletrajza szerint: „amikor maliciózus titkára ebéd után átnyújtotta neki róla szerzett költeményemet, amelyet a szociáldemokrata párt röplap formájában terjesztett, szívrohamot kapott és lefordult a székről”).

A portréversek sorába tartozik a József Attila temetése is. Faludy György mindig ragaszkodó szeretettel és megbecsüléssel idézte fel József Attila alakját, ebben az első neki szentelt versében éppenséggel a gyász személyes fájdalmát szólaltatta meg. A dantei terzinákban írott siratóban (ennek már a klasszikus versforma is ünnepélyességet adott) keserű szavakkal beszélt arról a mostoha sorsról, amely a kor egyik legnagyobb magyar költőjének jutott.

A harmincas évek végének magyar lírájához (Babits Mihály, József Attila, Ilyés Gyula, Radnóti Miklós, Vas István lírájához) hasonlóan a fiatal Faludy is új értelmet adott a politikai költészet fogalmának és hagyományának. Imént emlegetett verseinek is súlyos politikai mondanivalója volt, a költő azokra a veszedelmeket kívánta felhívni a figyelmet, amelyeket a német nácizmus, a Hitler-féle „harmadik birodalom” jelentett Európa békéje és kultúrája számára. Politikai költészete ily módon a szellemi ellenállás rendjében vállalt szerepet. Mindenekelőtt az a sokat szavalt, az 1938 utáni nyugati magyar emigráció által is gyakran megszólaltatott verse: a Német zsoldosdal, amely a középkor és a vallásháborúk korának kíméletlen német zsoldosaira emlékeztetve tartott vádbeszédet az új világháborúra készülő hitleri militarizmus ellen. A litániaszerűen szerkesztett ötszakaszos (majd innen újrakezdődő), satirikus hangú költői pamflet egy minden humánus és európai erkölcsi normától elrugaszkodott kíméletlen rablóserg baljós menetelésének képeit villantotta fel.

3.

A költői indulás, különösen a Villon-átköltések sikert hoztak. Ez a siker mégsem szerezhette sem igazi örömet, sem igazán nyugalmas életet, minthogy a harmincas évek végén Faludy Györgynek mindinkább egy háborúra készülődő, és az erőszaknak kiszolgáltatott világ eseményeivel kellett számot vetnie. A hitleri birodalom fokozódó befolyása és a hazai szélsőjobboldali törekvések sikerei következtében eltorzuló politikai élet semmi jóval sem kecsegtette, s 1938-ban – az osztrák Anschluss, a müncheni egyezmény, a Szudéta-vidék német megszállása hatására – mindinkább rádöbbent arra, hogy életének és szellemi integritásának védelmében előbb-utóbb el kell hagynia hazáját, és a magyar irodalomban nem ritka döntésként az emigrációt kell választania. „1936 és 38 között – írta később önéletrajzában – ráébredtem, hogy mindenképpen emigrálnom kell. Keserűségemet enyhítette a felfedezés, hogy mindig nagyon szerettem utazni. Pontosabban: ismeretlen tájakat, szép városokat látogatni, értékes embereket megismerni, földi és égi dolgokat tanulni idegen országokban.”

A müncheni döntés előtt (a Felvidék déli, magyarulakta sávja ennek nyomán került vissza Magyarországhoz), behívták katonának, és mint a 11. gyalogezred egyik híradós szakaszának parancsnokát, a csehszlovák-magyar határra: az Ipoly déli partjára vezényelték. A felvidéki bevonulás idején leszerelték, ekkor határozta el, hogy eltávozik, néhány hét múltán Párizsba utazott. Az emigrálás indítékait önéletrajzában ekképpen világította meg: „Magyarországhoz ellentétes erők vonzottak és taszítottak tőle. Budapesten akartam élni holtiglan, és boldog voltam, hogy megszabadulok tőle; természetesnek tartottam, hogy magyarnak születtem, büszkélkedtem vele és átkoztam is. Itt a politikai tényezőknél sokkal súlyosabbakra gondolok. Arra, amit Ady Endre magyar ugarnak nevezett, és minden tartozékára, illetve a krónikus magyar provincializmusra. Nem Ady fedezte fel: néhány költőnk mellett Széchenyi István, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Szalay László, Jászi Oszkár, Vámbéry Rusztem és mások is tudták, mekkora csapást jelent.”

Párizsban ismerős körülmények és ismerős emberek közé került, egészen a francia fegyverletételig a fővárosban maradt, és csak a közeledő náci seregek elől utazott Dél-Franciaországba. Párizsban találkozott a nyugati magyar emigráció több vezető személyiségével, közöttük Fényes Lászlóval (akit még felvidéki gyermekkori látogatásai alkalmával ismert meg), a Károlyi Mihály-féle emigráció jeles képviselőjével, Vámbéry Rusztemmel, a polgári radikális mozgalom bátor harcosával, Lorsy Ernővel, a sokoldalú újságíróval és Havas Endrével, aki később Károlyi Mihály titkára, majd Rákosi Mátyás áldozata lett. E két utóbbival menekült délre, miközben a német harci gépek támadták a menekülőket vonatjait és autós konvojait. Végül egy ócska hajón jutott a marokkói Casablancába, ahonnan aztán mindenféle kalandok után sikerült végül az Egyesült Államokba jutnia.

New Yorkban akkor igen sok magyar emigráns élt, ők Amerika védelmében kívánták kívárni, hogy a hitleri birodalom vereséget szenvedjen, és Magyarországon létrejöjjön a demokratikus berendezkedés. Faludy György régi jóakarókra és barátokra talált, így került kapcsolatba ismét Fényes Lászlóval, Vámbéry Rusztemmel, majd Jászi Oszkárral, Kéri Pállal, Ignatusszal, illetve a Londonban élő Károlyi Mihállyal és Hatvany Lajossal, és nagybátyja: Szilárd Leó révén az Amerikában dolgozó (és az Egyesült Államok atomhatalmának kiépítésében nagy érdemeket szerzett) Teller Edével, valamint a számítógépek kifejlesztésében úttörő munkát végző Neumann Jánossal. Röviddel megérkezése után a Szabad Magyar Mozgalom titkárává választották, szerkesztője lett a mozgalom Harc című hetilapjának, amely az észak-amerikai kontinens Magyarországot kívánta összefogni az antifasiszta küzdelemben, majd mint önkéntes, belépett az Egyesült Államok hadseregébe, ennek révén került a légierő kötelékébe a Japán-elleni frontra, a Csendes-óceán szigeteire. Később a hadsereg lapja, a Yank szerkesztőségében dolgozott, innen szerelték le 1945. december 16-án.

Faludy független költői egyéniségétől meglehetősen távol állott a katonáskodás, mégis úgy gondolta, hogy nem maradhat ki a fasiszmus ellen viselt küzdelemből. Mint önéletrajzában később írta: „Nem azért jelentkeztem önként, mert tehetséges katonának képzeltem magamat, hanem pusztán életrajzi megfontolásokból. Folyton az járt eszemben: lehetetlen, hogy éppen én, aki a demokráciáért folytatott küzdelmet a magaménak, tulajdon erkölcsi kötelességemnek tartottam, aki versben és prózában, de még élőszóban is a szabadság eszméit hirdetem, aki a náci esküdt ellensége vagyok, elannyira, hogy irántuk érzett gyűlöletemet csak tőlük való utálatom múlja felül, és ráadásul főtitkára a szabad magyar mozgalomnak, nem tehetem, hogy a szabadságért és a hazám felszabadításáért folyó küzdelemből kivonjam magamat. Végül pedig azért is jelentkeztem, mert úgy éreztem, hogy nékem kell képviselnem emigráns barátaimat, akik valamennyien hűsz, harminc, sőt negyven évvel voltak idősebbek nálamnál.”

A hétesztendő franciászági, marokkói és amerikai emigráció, a Csendes-óceán szigeteinek megismerése igen sok élménnyel, tapasztalattal és felismeréssel járt, természetes, hogy Faludy György költészetébe mindez új ihletet, sok tekintetben új hangot hozott. A franciászági versek, így az Atlantisz és a Franciaország megadja magát a tapasztalatok érzékletes megjelenítésével fejezik ki a háborús vereségbe zuhanó ország közérzetét, és a menekülő költő lelkiállapotát. Ugyancsak színes valóságrajzokkal tűnnek ki az egzotikus marokkói élményeket rögzítő lírai beszámolók, így az Arab mezőkön, a Márrákes, A szél, a Marokkó és a többi afrikai költemény. Ezek a versek időnként epikus részletességgel mutatják be a magyar menekültek nem egyszer kegyetlen hétköznapjait, így a Hullák, kamaszok, tücsökgene című epikus jellegű költemény, amely egy náci ügynökök által szervezett franciaellenes arab pogrom véres eseményeit jeleníti meg: a költőnek és barátainak is menekülniük kellett a megvadított tömeg elől. A költői elbeszélés

különböztetés teljes mértékben megegyezik a jelenettel, amely a Pokolbeli víg napjaim afrikai fejezetében található.

Faludy György jól tudta, hogy a meneküléssel életét és szabadságát menti meg, a honvágy fájdmával azonban így is meg kellett küzdenie. Ennek a küzdelemnek a nyomán talált (igen sok akkori és későbbi magyar emigránshoz hasonlóan) szellemi hazát a magyar nyelvben és kultúrában – ragaszkodását irántuk sohasem adta fel. Emigrációjának egyik legfontosabb költői dokumentuma, egyszersmind a kor magyar költészetének egyik igen fontos (azóta is sokat idézett) alkotása az 1940-ben Párizsban írott (az emigráns Kéri Pálnak ajánlott) Óda a magyar nyelvhez című költemény. Ez a vers, amely nyelvünk karakteres tulajdonságait (a névszóragok rendszerét, az ikes igéket, a szógyököket, az igeragozást) poétizálja át és emeli ódai magasságába, a költő személyes vallomása, mondhatnám így is: hűségnyilatkozata az anyanyelv és az anyanyelvi hagyomány mellett. A magyar nyelvhez írott óda egyszersmind Faludy György politikai elkötelezettségének megvallása. A költő természetesen elítélte és megvetette azt az uralmi rendszert, amely Magyarországot elmaradottságban tartotta, majd igazságtalan és nemzetgyilkos háborúba vitte, ugyanakkor kifejezte együttérzését és szeretetét a magyar nép iránt.

Az emigráció éveit máskülönböztetés is felerősítették Faludy György költészetének politikai ihletét, már csak annak következtében is, hogy az emigráns politikusok közé, majd a háborús események sodrásába került. Költői portréban idézte fel Károlyi Mihály és Jászi Oszkár alakját, az elsőről írott Károlyi Mihály című versében arra az emberi tartásra hivatkozott, amellyel az emigránsokat az első magyar köztársaság elnöke által megszemélyesített demokratikus hagyomány vértette fel: „Hogy London s Párizs utcáin nem kellett / pirongva járnunk, ez miatta volt.” Verseiben már akkor (marokkói tartózkodása idején) kifejeződött az a felismerés, hogy Hitler és Sztálin valójában nem sokban különbözik egymástól, Támi el-Gláui című, 1940-es versét a következőkkel fejezte be: „mit szólhat az ember / Joszip Sztálin s Adolf Hitler korában?” A fő ellenség ekkor nyilvánvalóan még a német náci vezér, a gyilkos náci hatalom volt, mint az 1945-ben írott Hitler halála című vers tanúsítja, a gyűlölt diktátor pusztulásának költői motívuma egészen természetes módon szövődik egy vitalista és érzéki szerelmi himnusz sorai közé.

Faludy György első emigrációjának költői termése gazdag képet ad az amerikai életről, az amerikai tájról. Az Alkony San Franciscóban és az Aurora borealis az amerikai nagyváros, illetve az alaszka természet színes világát festi le, a Korálsziget, kikötő, holdvilág a Csendes-óceán szigetvilágában szerzett élményeket mutatja be, a Magányosan s kegyetlenül, valamint az Egy pilóta szól a katonaelet tapasztalatairól ad érzékletes képet. A magyar költő megszerette Amerikát: a nagyvárosok nyughatatlan életét, a változatos amerikai tájakat, az őszinte, és ezért némiképp nyersnek tetsző amerikai embereket. Midőn 1946-ban hazaindult Magyarországra, nagyszabású költői összegzésben búcsúztatta el mindazt, amit számára Amerika jelentett. A Búcsú Amerikától című, hat fejezetre osztott költemény a Walt Whitman-i költői hagyomány mozgalmas és lendületes előadásában, sodró erejű képi halmazában idézi fel az Egyesült Államok tájait, civilizációját és történeti hagyományait, egyszersmind megszólaltatja azt a bizonytalanságot és félelmet, amelyet a költőnek kellett éreznie, midőn elpusztított és meggyalázott hazájába visszatért:

*Ó Amerika, boldog, ó Amerika, ifjú, ó Amerika, melyhez
a föld, ahová megyek, hóbörgő győtrelem lesz,
rút omladék, penészes rom, patkányok tanyája,
dühöngő félbolondok s megszálltak ispotálya,
hol hosszabb a fenekvés és rövidebb az élet –
ó Amerika, boldog, ó Amerika, ifjú,
most búcsút mondok néked.*

4.

Faludy György 1946 tavaszán tért vissza szülőhazájába Párizson, a romokban heverő Németországon, Prágán és Pozsonyon keresztül, innen a Ferencvárosi Torna Club éppen ott vendégszereplő labdarugóinak autóbuszán utazott haza. A még romos, de már éledezni kezdő Budapesten mindenekelőtt tájékozódni kívánt, találkozott régi ismerőseivel, közöttük Zsolt Bélával és Goda Gáborral, meghívásra látogatást tett a kommunista párt központjában, ahol Orbán László, az „agit-prop” (agitációs és propaganda) osztály vezetője próbálta meglehetősen félelmetes körülmények között ügynöki munkára beszervezni, emiatt azután végképp lehetetlennek ítélte, hogy Rákosi Mátyás pártjával bármiféle összeköttetést tartson fenn. Végül is a szociáldemokrata párttal, és személy szerint Kéthly Annával, a mindig tisztességes és emiatt végül is börtönbe került szociáldemokrata politikussal (később, az ötvenhatos forradalom idején Nagy Imre koalíciós kormányának tagjával, utóbb a magyar demokratikus emigráció egyik vezetőjével) került kapcsolatba.

Amerikából, hét esztendei nyugati emigrációból hazatérve igen hamar be kellett látnia, hogy Magyarországon nem érvényesül a szabadságnak és a demokráciának az a szellemisége, amelyhez a nyugati világban hozzászokott. A szociáldemokraták között, Kéthly környezetében mégis megnyugvásra és lelki biztonságra talált. „Mióta New Yorkot otthagytam – jegyezte fel később önéletrajzában –, a félelem és az idegesség, a szorongás és a nyugtalanság szegődött társamul. Most (...) az idegességem eloszlott. Rájöttem, hogy el kell fogadnom a helyzetet, melyet vállaltam, és nincs okom háborognom. A szabadságért börtönbe, akasztófára vagy pallos alá kerülni – ilyesmit ezen a tájon nem tekintenek sem ritka, sem különleges eseménynek. Az ember nyugodtabban él, ha veszi a dolgokat, ahogy vannak, és aláveti magát a helyi szokásoknak. Más úgysem tehet.”

A Népszava szerkesztőségében helyezkedett el, a kulturális rovat munkatársaként, itt Horváth Zoltánnal, akivel nem rokonszenvezett, és aki később ugyancsak Rákosi börtönének rabja lett, Száva Istvánnal, Justus Pállal, Erdődy Jánossal, a kitűnő regényíróval, Vámai Dániellel, Palotai Borissal, Vészi Endrével és Vándor Györgyivel (ő később ugyancsak börtönbe került) dolgozott együtt, ismét kapcsolatba lépett az emigrációból jól ismert Havas Endrével, és baráti viszonyt ápolt Kassák Lajossal, Tersánszky J. Jenővel és Fodor Józseffel, megismerkedett a fiatal irodalom képviselőivel, így Pilinszky Jánossal is. A háborús években, az emigrációban felbomlott első házassága, az ugyancsak szociáldemokrata, illetve polgári radikális irányítás alatt tevékenykedő Haladás szerkesztőségében ismerkedett meg egy fiatal újságíróval, Szegő Zsuzsával, aki később második emigrációja során is legközelebbi társa maradt.

Az úgynevezett koalíciós korszakban egymásnak ellentmondó tapasztalatokat szerzett: még 1946-ban (éppen tíz nappal a társaság felosztása előtt) beválasztották a megújuló Kisfaludy Társaság (a legrégebbi irodalmi egyesület) tagjai közé, jól érezte magát a Népszava szerkesztőségében, igen sokat utazott vidékre: előadásokat tartani, gyűléseken felszólalni, tapasztalatokat gyűjteni a rohamosan magára találó ország életéről. Ugyanakkor mindinkább sokasodtak annak jelei, hogy az országos politikában radikális átalakulások várhatók, és a többpárti demokrácia napjai meg vannak számlálva. A polgári pártokat folyamatosan támadó kommunista propaganda, az 1948-as pócspetri per, amelynek következtében ártatlanokat sújtottak igen kemény büntetéssel, a mindinkább sokasodó letartóztatások, amelyek a szociáldemokrata párt vezetését is megtizedelték, végül az 1949-es Rajk-per,

amelynek lefolyását figyelve Faludy, mint általában mindenki, pontosan tudta, hogy közönséges moszkvai jellegű „kirakatperről” van szó, amelynek pusztán az a célja, hogy megerősítse a Rákosi személye körül gyülekező bünszövetkezet hatalmát, és félelemben taszítsa az ország népét, közötté a baloldaliakat is, nos, mindezek nemcsak megrendítették hitét abban, hogy Magyarországon 1945 után valódi demokratikus átalakulás megy végbe, hanem félelmet is ébresztettek benne amiatt, hogy előbb-utóbb ő is az üldözöndők közé kerül.

Faludy több alkalommal is számot vehetett hazatelepedésének várható következményeivel. Később, visszaemlékezve New York-i búcsújára, beszámolt arról, hogy öreg barátja, Vámbéry Ruzssem miként próbálta eltántorítani ettől a tulajdonképpen végzetessé váló döntésétől. Ő ennek ellenére – számításba véve az esetleges veszélyeket is – döntött a hazatérés mellett. Akkor, a New York-i búcsú pillanatában így érvelt: „a magyar irodalomba és a magyar történelemben születtem bele, teljesen függetlenül attól, hogy ez tetszik-e nékem vagy sem. (...) Akárhogy is nézem, a magyar irodalom és történelem más mint az amerikai irodalom és történelem, más módon halad, más fázisban van; mint két folyó, amelyek mindegyike másfelé folyik, más a partja, mások az áramlatai, másként kell utazni mellette és hájózni rajta”. 1946-ban már Budapesten írott A pontonhídon állók című versében egészen hasonló érvekkel indokolta meg hazatérését.

A hűség és a hazaszeretet vallomása ez a költemény: a magyar Odysseus vallomása, aki csakis az ő lthakájukban tudja elképzelni életét. Akkor is, ha számítani kell egyéni sorsának rossz fordulatára, ahogy Faludy számított is erre. Kossuth híd című versében olvashatók a következő sorok: „A győzöktől jöttem a vesztesek közé (...) Akármi lesz, itt maradok velük. / Hány hónapom maradt? (...) mi lesz itt velem. / Aztán fejet hajtok. Olyan kevés, / amit rám mért eddig a szenvedés. / Most osztozunk és velük viselem / mindazt, mi jár nekem”.

Bizonyára ez a nem éppen derűlátó helyzetfelismerés erősítette meg abban a szándékában, hogy íróasztalfiókjába rejtve vagy éppen az Országos Széchényi Könyvtár egy folyóirat-fóliásába rejtjeleztetve, mégis jelet hagyjon az utókornak arról a felismerésről, miszerint az országra hamarosan ismét egy kíméletet nem ismerő rémuralom fog rátelepedni. Pálladás című (Fényes László emlékének ajánlott) versében vagy Negyven felé című lírai önvizsgálatában egy új vaskorszak eljövételét jelentette be: „Szabad hazáról álmodoztam / s felébredtem a szovjet gyarmaton”. Sztálinista himnusz és Óda Sztálin hetvenedik születésnapjára című verseiben pedig vitriolos gyűlölettel „tett eleget” annak a hivatalos felszólításnak, hogy ő is ünnepi versszettel hódoljon a legfőbb elnyomó előtt: „Halálotat oly vadul kívánom / s hívom, hogy szinte beleszakadok. (...) Milliók vannak így. Ma sem kívánok mást, mint hogy halj meg, ki e föld átka vagy / s alvadt vértömbökből épült Bizáncod / ne éljen túl”.

Mindinkább fokozódó ellenszenvét és undorát aligha volt képes megfelelően palástolni, a szociáldemokrata vezetők letartóztatása után ő maga is a „proskribáltak” listájára került. 1950-ben a Népszava szerkesztősége a csehországi Karlovy Vary-ba kívánta kiküldeni, hogy az ottani filmfesztiválról adjon tudósításokat. A szobi határállomásnál június 14-én két detektív leszállította a vonatról, így került az Államvédelmi Hatóság hírhedt központjába, amelyet Péter Gábor, a terrorszervezet vezetője az Andrássy út 60. számú épületben (a nyilasok korábbi központjában) rendezett be.

A kihallgatók és a verőlegények – a kommunista „kirakatperek” szovjet mintákat követő dramaturgiájának megfelelően – azzal vádolták, hogy az amerikaiak javára kémtevékenységet folytatott, de a vádak között természetesen szerepet kapott a fegyveres összekövés szervezése, a jobboldali szociáldemokrata kapcsolat, a „trockizmus”, sőt a „klerikális szimpátia” is. A költőt többször megverték, megkínózták, így végül ráállt arra, hogy beismerő vallomást tegyen. Ekkor követte el a hazai börtöntörténet alighanem legravaszabb csínyét, kihallgatójának ugyanis „bevallotta” azt, hogy Amerikában két titkos ügynök, név szerint Edgar Allan Poe százados és Walt Whitman őrnagy szervezte be. Ezek után már nem állíthatták nyilvánosan bíróság elé, internálási határozatot kapott. Először a kistarcsai táborban, majd 1950 nyarán a „magyar Gulág”-ra: a recski kényszermunkatáborba szállították, ahol három esztendő kellett eltöltenie a tábor 1953 nyári feloszlásáig.

A recski kényszermunkatábor a Rákosi-féle önkényuralom egyik különleges szegényfoltja volt. Az Államvédelmi Hatóság az ötvenes évek elején mintegy harminc internálótáborot működtetett, általában a nagy állami építkezések mellett, ahol a letartóztatottaknak kényszermunkát kellett végezniük. Közöttük a recski tábor volt a legkegyetlenebb: a kőfejtőben dolgoztatott rabokat éhezették, ütlegelték, végsőkéig kizsigerelték, a parancsnokok és az örök szabadjára engedték szadista hajlamaikat, s a fogva tartott ártatlan embereknek alig volt reményük arra, hogy a recski pokolból valaha megszabaduljanak. A táborba azok kerültek, akikről az önkényuralom mindenképpen meg akart szabadulni, így a Horthy Miklós-féle rendszer katonatisztjei és állami hivatalnokai mellett kiscgazdapárti és szociáldemokrata politikusok, de minthogy az önkényuralom kevésbé ragaszkodott valamiféle szabályossághoz, egyszerszerű munkás- és parasztemberek is.

A kényszermunkatábor kegyetlen berendezkedése nem sok esélyt adott arra, hogy foglyai túléljék a megpróbáltatásokat, és ha Nagy Imre miniszterelnök 1953 nyarán nem számolja fel az internálás intézményét, valószínűleg Faludy és társai is egy mátrai tömegsírban fejezik be életútjukat. A foglyok legtöbbször ennek ellenére mindent megtett azért, hogy fenntartsa a túlélés reményét és esélyét. Ezt az esélyt valójában egy sajátos „szellemi ellenállás” alapozta meg: egyfelől az, hogy rendszeres szellemi tevékenységgel: előadások és eszmecserek szervezésével próbálták növelni a lélek ellenálló képességét, másfelől az, hogy rendkívül erős szolidaritás fejlődött ki az internáltak között. A közbüntényes bűnözők közül odahelyezett kápók és munkavezetők kivételével, akik mindig a szadista táborparancsnokság készséges eszközei voltak, a foglyokat általában nem lehetett egymással szembefordítani, egymás ellen kijátszani.

A szellemi készenlét, a szellemi torna igen hatékonyan növelte a rabok fizikai ellenálló képességét. Minderről Faludy György Pokolbeli víg napjaim című önéletrajza igen meggyőző emlékeket elevenít fel. Aki kulturális érdeklődését feladta, az megadta magát a halálnak: „Aki nem beszél Platónról – olvassuk az önéletírásban –, annak meg kell halnia. Keats verseinek szavalása immunizál a tifusz baktériumok ellen”. Bizonyára meglepő kijelentések ezek, Faludy visszaemlékezései mindenesetre azt tanúsítják, hogy a szellemi tevékenység (és mellette a bajtársi szolidaritás) valóban hatékony védelmet tudott adni a máskülönben elviselhetetlen nélkülözésekkel és megpróbáltatásokkal szemben.

A költő számára maga a költészet, a versírás is az önvédelem eszköze lett: a leginkább mostoha körülmények közepette is fogalmazott, memorizálta már elkészült műveit, majd betanultatta azokat fogolytársaival, hogy minél több költeménye élje túl a „magyar Gulág” poklát. Valóban, számos, a fogságban született költői mű bajtársainak és barátainak: Gábor Györgynek, Egri Györgynek, Benkő Zoltánnak és Nyeste Zoltánnak köszönhetette, hogy teljes szövegében, teljes épségben fennmaradt, és a szabadulás után már írásos formában ismét a költő birtokába került.

A börtönversek – mint Határ Győző, Kárpáti Kamil, Tollas Tibor, Gérecz Attila és mások költeményei tanúsítják – az ötvenes évek magyar költészetének igen karakteres és máig jórészt ismeretlen hajtásai. Így Faludy György börtönversei is, amelyeket az AHV Andrássy úti pincebörtönében írt, közöttük Október 6., Zsuzsának a tömlőcből, Vámbéry Ruzssem szelleméhez című költeményei. Ezek a versek rendre a szabad élet emlékét és nosztalgiaját állítják szembe a fogolyélet iszonyú tapasztalataival, csakúgy, mint az ugyancsak a politikai rendőrség pincéjében született Emlékezés egy régi udvarházra című hosszabb költemény. Ez valójában

nosztalgikus búcsú a gyermekkor tündéri emlékeitől, egyszersmind a Faludy-család tragikusan elpusztult tagjaitól, a költő testvéreitől, akik a fasiszta üldözés, a nyilas terror áldozatai lettek.

Külön költői világot festenek Faludy György „recski versei“, így a Recski est, A véredek, a Nyugat-Ausztrália és a Monológ életre halálra. Ezek is a börtönélet nyomasztó és sívár valóságát mutatják be, az ifjúság szabadságának emlékfoszlányait idézik fel, és eközben a lélek tartalékait próbálják feltárni, a szellem ellenállásának forrásait keresik. A recski fogdán írott 1952-es Magánzárka című költemény magával az élettel vet számot, minthogy a költőt ekkor már a lelki ellenállás lehetetlenségének gondolata kísértette meg, aztán mégis megpróbál erőt gyűjteni, ezúttal annak a szolidaritásnak a felidézése révén, amely az érte aggódó, vele együttérző fogolytársaival összeköti.

Faludy György, mint már mondtuk, Nagy Imre miniszterelnök politikájának, rabtársai szolidaritásának és mindenekelőtt saját lelkierejének, az ellenállásnak a költészetben megtalált erőforrásának a segítségével élte túl a borzalmas megpróbáltatásokat, és 1953-ban, közel negyvenhárom éves korában visszatérhetett a szabad életbe. Budapesten várta Zsuzsa, akit csakhamar feleségül vett, várták barátai és várta az irodalmi élet. Írói terveket melegengett, versekre és műfordításokra készült, visszatért a Népszava szerkesztőségébe és az Írószövetségbe. 1956 nyarán eltöltött néhány hetet az írók visegrádi alkotóházában, ennek a vakációnak a mozgalmas élményeit: az ötvenhatos esztendő politikai „olvadásának“ lelkesítő találkozásait örökítette meg Ötvenhat nyarán című versében: „A nyaralók az utcán ránk köszönnek; / »írók«, súgják. Csupa baráti arc, / s elismerő szem. Kérhetünk-e többet? / Mindenki tudja, mért folyik a harc“.

Alig három hónappal ezután a felháborodás és a remény kettős bűvöletében kirobbant a magyar forradalom. Az idegen túlerő ellen viselt küzdelem veresége után pedig magyar írók egész serege lépte át menekültként az osztrák határt, és szóródott szét a nyugati világban. Közöttük volt Faludy György is: nem akart még egyszer a kommunista titkosrendőrség kezébe kerülni, és csak akkor tért haza, midőn az ország már felszabadult.

5.

Faludy György minden különösebb nehézség nélkül jutott el Budapestről Bécsbe, majd Párizsba, végül hosszabb időre Londonba és néhány angliai kisvárosba. 1957 és 1963 között összesen hat esztendőt töltött Angliában. 1957 tavaszán részt vett a Magyar Írók Szövetsége Külföldön elnevezésű szervezet létrehozásában, ez a szervezet a forradalom veresége után a nyugati világba menekült írókat kívánta összefogni, emellett az 1957 januárjában betiltott budapesti írószövetség hagyományát szerette volna fenntartani. A szövetség elnöke Ignotus Pál lett, aki ugyancsak hosszú éveket töltött a Rákosi-rendszer börtönében, főtítkárrá a népi szociográfiai irodalom kiváló alkotó személyiségét, az 1949-ben (a Rajk-per után) Angliában menedéjogot kapott Szabó Zoltánt választották, a vezetőségbe Faludy György mellett Horváth Béla, Kovács Imre, Pálóczi Horváth György és Cs. Szabó László került. A vezető testület ilyen módon az emigráns magyar irodalom fontosabb áramlatait fogta össze. Az 1958 októberében Párizsban rendezett kongresszus szélesebb körű választmányt hozott létre, ennek Arnóthy Kriszta, Bikich Gábor, Borbándi Gyula, Borsody István, Enczi Endre, Faludy György, Fejtő Ferenc, Gömöri György, Hatvany Bertalan, Kovács Imre, Szász Béla és Vajda István lettek a tagjai, Ignotus Pál és Szabó Zoltán megtartotta elnöki, illetve főtítkári tisztségét. A szövetségben azonban utóbb felülkerekedtek a személyi ellentétek, és az emigráns magyar írószervezet 1961-ben megszüntette tevékenységét.

Az írószervezet szép terveket dolgozott ki a nyugati világba került magyar írók érdekeinek képviseletére, a magyar irodalom külföldi terjesztésére. Ezekből a tervek közül igen kevés valósulhatott meg. Így 1958-ban Szabó Zoltán irányításával megalakult a Magyar Könyves Céh, amely az irodalmi emigrációnak kívánt folyamatos kiadói lehetőséget teremteni. A kiadó összesen hat könyvet jelentetett meg, közöttük a Magyarországon bebörtönzött Bibó István tanulmányainak válogatását, a Kilenc költő című emigráns költői antológiát és Faludy György Emlékkönyv a rőt Bizáncról című verseskötetét.

Tartósabb irodalmi intézménnyé vált az emigráns Irodalmi Újság, amely a Budapesten utolsó alkalommal 1956. november 2-án megjelent, és a forradalom veresége után betiltott legendás írószövetségi hetilap örökségét vállalta és vitte tovább. A lap 1957. március 15-én Bécsben indult újra, majd májustól Londonban készült a Congress of Cultural Freedom nevű amerikai szervezet támogatásával. Felelős szerkesztője Faludy György lett, szerkesztőségének Aczél Tamás, Pálóczi Horváth György, illetve a fiatal írók képviseletében András Sándor és Krassó Miklós lettek a tagjai. Később szerkesztőbizottság alakult, a felelős szerkesztő Faludy mellett Aczél Tamás, Pálóczi Horváth György, Cs. Szabó László, Enczi Endre, Kovács Imre, Szabó Zoltán és Vámos Imre részvételével. Az Irodalmi Újság Faludy szerkesztésében figyelemmel kísérte a hazai és a nyugati magyar irodalom eseményeit, széles kitekintést adott a nyugati országok kulturális életéről, és töretlen hűséggel őrizte az ötvenhatos magyar forradalom és szabadságharc eszményeit. Az amerikai támogatás azonban 1962-ben megszűnt, Faludy György már az előző esztendőben feladta szerkesztői szerepét, a lap pedig átköltözött Párizsba, ahol tevékenységét ezután Méray Tibor irányította egészen 1989-ig, midőn a magyarországi rendszerváltozás következtében az Új Látóhatár című müncheni és a Katolikus Szemle című római folyóirathoz hasonlóan ez a lap is megszűnt.

A londoni szerkesztői munka lezárultával Faludy György élete zaklatottabbá vált. 1963-ban felesége rákbetegségben meghalt, a szomorú emberi tragédiát a Szerelmes versek egy haldoklóhoz című öt részes költői ciklus örökítette meg. Faludy 1964-ben hosszabb időre Firenzébe, majd 1965-ben Málta szigetére költözött, végül 1967-ben kivándorolt Kanadába, Torontóban telepedett le. 1968-ban a New York-i Columbia Egyetemen, 1971-ben a New Jersey-ben lévő Montclair-egyetemen, majd a philadelphiai egyetemen oktatott mint vendégtanár. Még ebben az esztendőben visszatért Torontóba, ennek egyetemén a közép-európai irodalmakról tartott előadásokat. 1972-ben a torontói egyetem díszdoktorává avatták. 1975-ben a Québec-i Bishop-egyetemen tartott előadásokat. Mindenütt tevékenyen vett részt a magyar emigráció munkájában, tagja volt az 1973 és 1975 között megjelent Ótágú Síp című folyóirat szerkesztőbizottságának, 1986 és 1989 között pedig a chicagói Szívárvány című folyóirat szerkesztőségének, emellett rendszeresen jelentek meg írásai az Irodalmi Újságban, az Új Látóhatárban, a kanadai Menorában, a bécsi Magyar Híradóban, illetve Naplóban, az amerikai (emigráns) Népszavában, az izraeli Haifai Szemlében, a Montevideóban kiadott Tárogatóban és más magyar sajtótermékekben. Rendszeres vendége volt a minden augusztusban az Ohio állambeli Lake Hope partján megrendezett magyar értelmiségi találkozónak és szívesen látott előadója az amerikai és kanadai magyar egyesületeknek.

Költészetében, egyáltalán irodalmi munkásságában igen nagy szerepet kapott a visszatekintés, a szülőhazája sorsa miatt érzett aggodalom. Emigrációs költészetének (a nyugati magyar költészetnek) egyik jelentékeny lírai alkotásában Nagy Imrének, a forradalom vértanú-halált halt miniszterelnökének az alakját és mártírúmat idézi fel. Az 1958-ban: a miniszterelnök kivégzését követő napokban született Nagy Imre című költemény a konkrét, tárgyyszerű leírástól indul és a jelképes értelmű, mitikus beszédig érkezik. A tárgyilagos leírás: „Hajnaltájt sétálni kezdtlél / föl és alá a pincebolt / alatt“ – a halálraítelt végső éjszakájára, siralomházi magányára emlékeztet. Különös érzékletességgel mutatja be az emberi és a történelmi tragédia súlyos atmoszféráját, a hóhérok kegyetlenségét és az áldozatra szánt államférfi belső nyugalalmát, amelynek forrása a rendíthetetlen meggyőződés, a jó lelkiismeret. Végül a miniszterelnök alakja mitizálódik és szakralizálódik, a költői beszéd ennek során a halott hős felmagasztalásának szakrális ösképeit

követi, például azokat a biblikus, illetve legendás leírásokat, amelyeket Jézus és később a szent vértanúk eltemetetéséről adnak az evangéliumok, majd a szentek életrajzai. Faludy György költeménye egyszerre halotti sirató, amely történelmünk egy ártatlanul meggyilkolt hőst búcsúztatja el, és jelképes értelmű, szakrális költemény, amely a mártír miniszterelnök, egyszermind a leverett magyar forradalom történelmi nagyságát fejezi ki.

A miniszterelnök emlékét idéző következő vers, a kivégzésének első évfordulójára írott Nagy Imre szelleméhez című költemény, személyes és eszmei értelemben egyaránt kibővíti az előbbi költői mű üzenetét. Faludy itt arra emlékeztet, hogy Nagy Imre bátor politikai döntése nélkül a recski kényszermunkatábor több mint ezer rabja sohasem szabadulhatott volna ki. Ugyanakkor emigrációs költészetének egy későbbi fontos szövegét mintegy megelőlegezve arról beszél, hogy a világ, és természetesen Magyarország mostoha sorsáért nemcsak a szovjet zsarnokság a felelős, hanem a pénzhajszába feledkező nyugati társadalom, az elnyomás alatt sínylődő népek sorsával szemben közönyös nyugati politika is, amely tétlenül szemlélte a magyar szabadságharc leverését. Ennek a felismerésnek a következtében nyilvánítja ki mindig, amikor erre alkalom adódik, ragaszkodását az ötvenhatos forradalom emléké iránt. 1956, te csillag című, a forradalom harmincadik évfordulójára írott versében, amely mintegy Petőfi Sándor 1848 című és Ezernyolcszáznyolcvennyolc, te csillag kezdetű költeményére válaszol, benső meggyőződéssel tesz hitet a forradalom emléke és hagyománya mellett.

A múlttal történő szembesülés leginkább érdekes, és világszerte nagy sikert aratott eredménye Faludy György Pokolbeli víg napjaim című önéletrajzi regénye, amely először Katleen Szász fordításában My Happy Days in Hell címmel 1962-ben Londonban jelent meg, ezt követte a német, a dán, a francia, a svéd és a japán kiadás. Az önéletrajzt 1968 és 1971 között folytatásokban közölte a torontói Menora című magyar-zsidó hetilap. Magyarországon először (kibővített formában) 1987-ben az AB Független Kiadó és az ABC Független Kiadó gondozásában mint szamizdat jelent meg, a rendszerváltozás után a Magyar Világ Kiadó jóvoltából több kiadásban is az olvasó kezébe került.

Faludy György önéletrajza az 1938-tól 1953-ig tartó időszakot, vagyis mindössze tizenöt esztendő történetét dolgozza fel. Az első: Franciaország című fejezet az emigrációba vonulás és a náci hadsereg elől való menekülés történetét, a második: Afrika című fejezet a marokkói kalandokat, a harmadik: Egyesült Államok-Magyarország című fejezet az amerikai emigrációt, majd a hazatérést és az itthon szerzett tapasztalatokat, a negyedik: Andrássy út 60.-Kistarcsa című fejezet a letartóztatást és a rabság első hónapjait, végül az ötödik: Recsk című fejezet a kényszermunkában töltött esztendőket mutatja be. Az emlékirat nem tér ki részletesen a tizenöt esztendő életétörténet valamennyi eseményére, az Egyesült Államok hadseregében töltött időszakra például csupán néhány epizódját villantja fel, és szinte alig beszél a csendes-óceán-i hadszíntéren szerzett tapasztalatokról. Faludy könyvének – a recepció tekintetében is – kétségtelenül legfontosabb fejezetei a sztálinista zsarnokság fogságában szerzett megrendítő szenvedéseket és megaláztatásokat elevenítik fel. A recski kényszermunkatábor történetéről ő adott először igen szuggesztív személyes és epikai beszámolót, ezt követték később (először az emigrációban, majd idehaza, a rendszerváltozás után) Nyeste Zoltán, Erdey Sándor, Gábori György, Bíró Sándor, Böszörményi Géza, Györgyey Ferenc Aladár, Benkő Zoltán és Sztáray Zoltán visszaemlékezései. A recski viszonyokról, az ott végbement eseményekről, a munkatábor rabjairól így mára meglehetősen részletes képet szerezhet az olvasó.

A Pokolbeli víg napjaim a magyar, és különösen a huszadik századi magyar memoáriródalom hagyományait követi, egyszerre világítva meg a memoár hősének élettörténetét és körülötte magának a megidézett kornak a történetét. Ugyanakkor valóságos regény: regényszerűségét mindenekelőtt az okozza, hogy a történetek során kibontakozó hős személye sok tekintetben elválik az emlékező személyétől, és a hős ilyen módon nem pusztán rekonstruált, hanem megformált személyiség. Ez a regényszerű személyiség igen változatos szerepekben jelenik meg a történet során: a párizsi, a marokkói, az amerikai, a budapesti és a recski történetek epikai hőse rendre más jelmezt ölt fel, egyszer politikai emigráns, máskor kalandokat kereső vagabund, végül pedig a láger-rendszer embertelen világával megküzdő értelmiségi, aki éppen értelmiségi mivoltának megőrzése által képes úrrá lenni a borzalmas körülményeken. Ennek a több szerepben is megjelenő regényhősnek az identitását valójában a személyiségnek az a belső magja adja, amely Faludy György költészetéből ismerős. Vagyis az a személyiség, amely a szellemi és érzelmi kalandok sűrűjében is meg tudja őrizni ragaszkodását, hűségét a szabadság és az európai kultúra nagy eszményei iránt.

Faludy György kiváló elbeszélő, ezt személyes ismerősei, az általa előadott történetek hallgatói is tanúsíthatják. A Pokolbeli víg napjaim (világsikeréhez is bizonyára hozzájárult az a kiapadhatatlan mesélőkedv, amely az önéletrajzi epizódjait megformálja. Ez a mesélőkedv nagyjából két tradícióból táplálkozik: egyrészt a magyar elbeszélő hagyományból, amely a régi emlékiróktól kezdve Jókain, Mikszáthon és Krúdyon keresztül alakította ki és vitte tökélyre az anekdotákból építkező epikus előadást, másrészt abból a jellegzetesen budapesti társas történetmondásból, amelynek ugyancsak az anekdotikus feldolgozás ad epikai alakot. Mindez egyszerre vidéki és nagyvárosi formaképző hagyomány, és végül is ez a hagyomány teszi lehetővé, hogy Faludy György az önéletrajzi regény prózapoétikájának eszközeivel jelenítse meg élettörténetének egy rendkívül mozgalmas és érdekes szakaszát.

A második emigráció természetesen új élményekkel, új ihletforrásokkal is gazdagította Faludy György költészetét. Korábban már hivatkoztam arra a vallomásra, miszerint mindig is vonzódott az ismeretlen városokhoz és tájakhoz, mindig örömmel fedezte fel a történelem és a kultúra emlékhelyeit. Angliában, Franciaországban, Olaszországban és az észak-amerikai földrészen tartózkodva igen sok versében adott képet természeti vagy kulturális élményeiről (Zsuzsával Firenzében, Firenze, 1928, Az epheszoszi könyvtár, Északi nyár, Repülőgép száll minden felhőből..., Café Flore). Ezek a költemények nem csupán az idegen vagy éppen ismerős tájak és városok meghitt hangulatát idézik fel, egyszermind személyes vallomásokról a lelki biztonságról, amelyet a keleti despotizmus pokoli köreiből szabadult költő a nyugati életformában: az életnek egy hagyományok és értékek által szabályozott rendjében talált. Ez az életrend természetesen nemcsak a szovjet társadalmak hisztérikusan átpolitizált világától tér el igen előnyösen, hanem a modern civilizáció, a tömegkultúra nyugati jelenségeitől is. A British Museum könyvtárában című vers például így beszél arról a végtelen nyugalomról, amely a költőt az angol könyvtár jól ismert olvasói között tölti el.

Faludy György mind keservesebb ellenkezéssel figyelte a modern tömegkultúra silány termékeinek és az általuk képviselt mentalitásnak az előretörését, annak az új barbárságnak a térhódítását, amely erőszakosan vagy manipulatív eszközökkel fokozatosan háttérbe szorította az európai civilizáció hagyományos szellemiségét, a magaskultúra értékeit. Verseik sorában, így Apámhoz, Apocalyptica, Ibn Ámár Ál-Ándaluzi, Petronius, Draktult című verseiben beszél arról, hogy ezt a civilizációt, ezeket az értékeket egy új barbárság fenyegeti. A civilizációs válságról szerzett tapasztalatai szöttek át Eric Johnsonnal közösen írott Jegyzetek az esőerdőből című könyvének jegyzeteit is, ebben a munkájában egy 1987-es, a kanadai Vancouver Islandon eltöltött vakáció naplóját adta közre. (A könyv 1988-ban angolul, 1991-ben magyarul is megjelent.)

A költő véleménye szerint az újkori barbár mentalitás veszélyezteti magát a költészetet is, Egynémely amerikai költőnek című versében keserű szavakkal szól arról, hogy a modern költészet igen gyakran magát a lírát és a formát, az emberi mondanivalót és a költőiséget utasítja el: „Legelsőnek a szépséget dobtátok / ki a versből, utána a zenét. / Whitmantól a barbár szószátyárságot / örököltétek, nem az erejét. / Folyton hamis asszociációkat / köptök, mikben nincs se lélek, se test – / liztet fíngó bohócok nyolcvan

éve / nem mondtatok még semmi lényegeset“. Ő a maga részéről továbbra is meg akarta őrizni a költészet mágikus és szakrális képességét, ennek zálogát elsősorban a hiteles emberi vallomásban és a tiszta nyelvi, poétikai megformálásban látja. Tanuld meg ezt a versemet című 1980-ban írott költeményében azt a mindig is képviselt meggyőződését fejezi ki, hogy az új barbárság ostromának kitett korszakban talán egyedül a költészet tarthatja fenn a humanista eszményeket és értékeket.

6.

Faludy György második emigrációja során igen sikeresen illeszkedett be az amerikai (kanadai) szellemi életbe, ugyanakkor tekintélyt szerzett a magyar emigrációban is. Több magyar és angol nyelvű verseskötete jelent meg, így 1980-ban Püski Sándor New York-i kiadójánál napvilágot láttak Összegyűjtött versei, 1983-ban pedig Münchenben a Recski Szövetség kiadásában Börtönversek című kötete (ez 1989-ben Budapesten is megjelent), ugyancsak 1983-ban Torontóban Learn This Poem of Mine by Heart címmel majd 1985-ben Torontóban, illetve az Egyesült Államokban Athens város egyetemének kiadásában Selected Poems of George Faludy címmel angol nyelven adták közre válogatott verseit. 1970-ben Londonban jelent meg Erasmus of Rotterdam című életrajza a humanizmus nagy egyéniségéről, akinek alakját több versében is felidézte, ez a munkája 1973-ban Frankfurtban németül is kiadóra talált.

A nyolcvanas évek végén már érlelődni kezdtek azok a történelmi folyamatok, amelyek 1989-1990-ben elvezettek a kommunista berendezkedés bukásához és a demokratikus fordulathoz. 1988-ban a Magyar Világ Kiadó jelentette meg Faludy György műfordításainak Test és lélek című terjedelmes, közel nyolcszáz lapos gyűjteményét. „A világlíra ezernégyszáz gyöngyszemét“ magába foglaló antológia az egyetemes költészet nagy részét felöleli, a görög, a latin, a kínai, a japán, a hindu, az arab, a perzsa, a középkori zsidó mellett a francia, a német, az olasz, a spanyol, az angol és az amerikai költészet remekeit. Ugyanebben az esztendőben a költő hosszú évtizedek óta először szülőhazájába látogatott, s Budapesten kívül több vidéki városban találkozott olvasóival. Böszörményi Géza (egykori recski rabtársa) 1988-ban Dubrovnikban életrajzi film-interjút készített vele, a Faludy György költő című dokumentumfilm az 1990. évi Magyar Filmszemlén díjat kapott. Könyvei rendre megjelentek (ámbar angol nyelvű művei között több olyan akad, amelyet érdemes volna lefordítani és magyarul is kiadni). 1990-ben 200 szonett, 1995-ben ismét 200 szonett, 1995-ben 100 könnyű szonett, 1998-ban Vitorlán Kekovába címmel jelentek meg verses könyvei. 1992-ben Dobos az éjszakában címmel közreadta válogatott, 1995-ben Versek címmel összegyűjtött költeményeit, s 1994-ben Jegyzetek a kor margójára címmel egy publicisztikai gyűjteménye is napvilágot látott, ezeket az írásait eredetileg hétről-hétre a Magyar Hírlap közölte. Folyamatosan dolgozik kilencvenedik életéve elérkezével is, jelenleg a Pokolbeli víg napjaim, azaz önéletrajza folytatását írja, ebből néhány részlet már folyóiratokban megjelent.

A költő végül is 1989 márciusában hazatelepedett. 1990-ben a Magyar Köztársaság Zászlórendjével, 1994-ben Kossuth-díjjal tüntették ki. Új költészetében mohó érdeklődéssel és figyelmes szeretettel fejezte ki a második hazatérés most már biztató tapasztalatait. Debrecenből Miskolc felé című költeményében – két közönségtalálkozó között – egy alföldi utazás futó élményei nyomán tesz vallomást arról az eltéphetetlen kötelekről, amely az emigráció évtizedeiben és a végleges hazatérés után szülőföldjéhez és a magyar kultúrához fűzte.

Máskor a magyar reneszánsz költő: Janus Pannonius jelmezébe öltözve beszél a hazlátogatás szívet melengető örömről (Janus Pannonius hazatér). Ebben a versében mindazonáltal a visszatérés lehetséges konfliktusai is feltetszenek, hiszen a költő olyan országba jön haza, amely évtizedeken keresztül nélkülözte a szabadságot, és súlyos társadalmi, erkölcsi, mentális válságok közepette érte meg a felszabadulást. Faludy György pontosan érzékeli, hogy az igazi felszabadulásra: a lelkek felszabadulására és magukra találására még bizonyára várnia kell, mégis boldog örömmel engedi át magát a hazatérés mámorító élményeinek.

A hazatérés igazi örömmel ajándékozta meg, könyvei egymás után kerültek az olvasók elé, a június ünnepi könyvhéten mindig hosszú sorok vártak arra, hogy dedikáltassák vele versesköteteit, értő közönségre, ragaszkodó barátokra talált. A rendszerváltás után kialakuló magyar társadalom belső gondolai azonban természetesen őt is megérintették, az acsarkodó politikai csatározások, a gyűlölettel terhes pártoskodás, a terjedő szegénység az ő figyelmét sem kerülhette el, egymás után sorakozó szonettjei minderről aggodalommal beszélnek. Változás című igen keserű hangot megütő szonettjében már azokkal az újabb keletű jelenségekkel: az erőszakos pénzhajzával, a szellemi értékek iránt tapasztalt közönnyel, a kulturális intézmények leépülésével vet számot, amelyek a jelen kínzó értelmiségi gondjait okozzák.

Költészete és publicisztikája valójában az itt jelzett visszásságok és torzulások ellen tiltakozik, és ennek a tiltakozásnak: a szellemi ellenállás újra éledő erkölcsi parancsának a következtében fogalmazza újra bizalmát az európai és a magyar kultúra életképessége iránt: Ne add fel a reményt című szonettje 1994-ben erről beszél: „elrendelte a sors vagy az Isten, / hogy itt nálunk újjászülessék minden“. Ez a reménykedő bizalom, igaz, mindinkább sztoikus jellegű: a költő mára inkább a szemlélődésben, a meditációban véli megtalálni feladatát, abban, hogy a természet és a művészet szépségeire figyelve hirdesse a világ, az emberi élet és az alkotó munka értelmét. Az értelmes és tartalmas élet igazsága – mint végső bölcsesség és végső üzenet – fejeződik ki Meditáció című versének soraiban: „Nem gondolkodás, mert az gyakran fájó / tépelődés, kegyetlen és kemény, / csak kép vagy látomás, amely magától / formálódik, és úgy lebeg elém: (...) én mozdulatlanul lesem, szemlélem, / nem töprengek semmin se, de egészen / beleolvadok, szívom, teletöltöm / magam vele, de csak néző vagyok, / csendes, mohó néző – és ez a legnagyobb / öröm abból, hogy itt éltem a földön“.